

II. ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В ДОПИСЕМНІ ЧАСИ

1. Трипільці та індоєвропейці

Етнічні процеси в Україні реконструюються археологами починаючи приблизно з V тис. до н. е., з поширенням достатнього числа археологічних пам'яток, які дозволяють здійснювати класифікацію, відстежувати етнічні процеси та міграції.

Археологічні культури є безіменними і не можуть прямо співвідноситися з етносами, оскільки одна спільна матеріальна культура може належати кільком етносам або, навпаки, єдиний етнос в різних своїх частинах може створювати різні, несхожі форми побуту, що відображаються в різних археологічних культурах. Однак усе ж виділення археологічних культур дає значні можливості для відстеження етнічних процесів.

Потужна культура мідного віку — трипільська (названа так за місцем знаходження перших її віднайдених пам'яток біля села Трипілля, Київщина), існувала в Україні близько 4000—2500 рр. до н. е. Вона характерна значними культурними здобутками: початком будівництва великих поселень-протоміст з дво- і триповерховими будинками та з населенням до 10—20 тисяч чоловік, розвитком землеробства, достатньо високохудожніх ремесел, зокрема гончарних і мідноливарних [1].

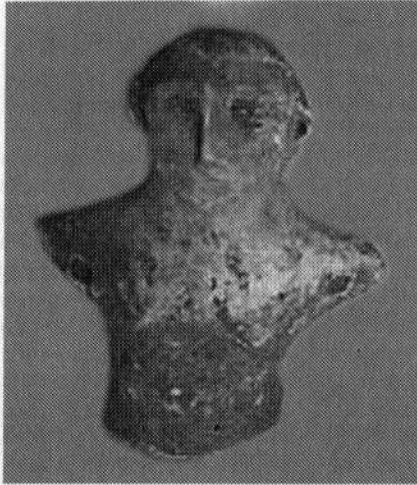
Видатний український археолог Вікентій Хвойка, який відкрив трипільську культуру, здійснив безпрецедентні за значенням дослідження і дійшов висновку, що в Центральній Україні «з незапам'ятних часів протягом цілих віків жив осілий землеробський народ арійського (тобто індоєвропейського) походження, у якому я вбачаю тільки наших предків слов'ян і, крім того, вважаю його терен європейською прабатьківщиною». Докази цьому В. Хвойка знаходив у доведених ним надзвичайній стабільності протягом тисячоліть обрядів поховання, жител та антропологічного типу населення.

Більшість сучасних вчених пов'язують трипільську культуру із середземноморцями. Трипільці, які, вочевидь, належали до середземноморської раси, прийшли через Балкани і, розселившись на нових землях, асимілювали місцеве мисливське населення [2]. Представники культур, споріднених трипільцям, населяли південь Європи — Дунайський басейн, Балкани, острівне Середземномор'я та Малу Азію. Припускається, що трипільці також вступили в контакт з групами місцевого населення, що не піддалися асиміляції, зокрема з тими, які належали до буго-дністровської культури, і значну

частину трипільської культури на території України представляють автохтони, а не прибульці з Балкан.

На відміну від землеробів-трипільців, предки індоєвропейців були скотарями.

Водночас ймовірно, що трипільська культура справила значний вплив на формування індоєвропейців, зокрема субстратів слов'янської та індоіранської гілок. Вченими припускається можливість індоєвропеїзації найпізніших локальних груп (культур) трипільського населення, входження їх до праслов'янського субстрату. Можливо, не лише в культурних, але й в етнічних проявах криється причина сталості землеробської культури в Україні, відзначеної В. Хвойкою.

Антропоморфне зображення. Трипільська культура. III тис. до н. е. Глина.

Асиміляційні процеси між трипільцями та індоєвропейцями підтверджені археологічно. Матеріали досліджень індоєвропейської середньостогівської та трипільської культур дають підстави стверджувати про досить тісні контакти між індоєвропейськими та трипільськими племенами.

Кістки трипільців досить грацильні, тонкі, тоді як індоєвропейців — дещо масивніші. У деяких пам'ятках кістяки індоєвропейців переважають серед жіночих серій могильників (зокрема Вихватинці на Дністрі), що свідчить про процеси етнічного змішування [3]. Під час аналізу вихватинської серії могильників було з'ясовано, що чоловічі черепи належали трипільцям, а жіночі — індоєвропейцям. Такі ж дані дає й аналіз інших пізньотрипільських пам'яток, зокрема Чапаївського могильника поблизу Києва.

Поступово у степу з'являються пам'ятки, насичені елементами Трипілля, і навпаки, курганний обряд поховання, вохра, стрічковий орнамент насичують культурні утворення пізнього Трипілля [4].

Розселення індоєвропейців на більшості території України в IV тис. до н. е. характеризувалося поширенням як серед них, так і певною мірою серед трипільців «звичаю ховати покійників у скорченому на спині положенні і посипати їх вохрою, а також так званих конеголових скіпетрів, антропоморфних стел тощо» [5], тобто виразних ознак ранніх індоєвропейців.

Існують археологічні дані про чергування періодів боротьби та мирного співжиття між трипільцями та індоєвропейцями. Зокрема, судячи з археологічних джерел, близько 3000 року до н. е. верх взяли трипільці. Пізніше вплив трипільців почав зменшуватися, і вони були асимільовані або й частково витіснені індоєвропейцями. Останні, у свою чергу, запозичили значну кількість культурних та побутових досягнень трипільців.